

บทที่ ๔

คุณค่าพิธีกรรมที่ปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน

ประเทศไทยนั้นเป็นสังคมหนึ่ง ซึ่งยอมรับนับถือพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรมคำสอน ในทางพุทธศาสนามากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่การถือกำเนิดจนถึงการตายจะปฏิเสธสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในด้านใดด้านหนึ่งมาโดยตลอด จากนั้นดังกล่าวเราจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตในสังคมไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติไทย

หากพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่า พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “ระบบ” มากกว่า “ตัวบุคคล” เช่น ก่อนที่พระพุทธองค์จะปรินิพพาน พระองค์ไม่ได้ค้นหาตัวบุคคลที่เป็นคนดีที่สุดมาเป็นศาสดาปกครองคณะสงฆ์แทน แต่ให้พระธรรมวินัย หรือระบบที่วางไว้ดีแล้ว เป็นศาสดาแทน หมายความว่า แม้ในสังคมสงฆ์อาจจะมีทั้งพระดีและพระไม่ดี แต่หากสังคมสงฆ์สามารถรักษาระบบที่ดีคือพระธรรมวินัยเอาไว้ได้ เคารพหลักการทางพระธรรมวินัยเหมือนเคารพพระศาสดา สังคมสงฆ์และพุทธศาสนาจะยังคงอยู่อย่างมั่นคง ถ้าพระพุทธองค์ให้พุทธศาสนาขึ้นอยู่กับตัวบุคคลพุทธศาสนาคงไม่อยู่มาได้ถึงทุกวันนี้

พระราชพิธีสิบสองเดือนมิใช่พระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ แต่เป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำเป็นประจำในแต่ละเดือน ตลอดหนึ่งปี ที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งกรุงเก่าอนึ่ง เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การพระราชพิธีย่อมมีการปรับปรุงแก้ไข เพื่อความเหมาะสมในแต่ละยุคสมัยด้วย แต่ประเด็นสำคัญคือคงไว้ซึ่งเจตนาลึกของการพระราชพิธีที่กระทำเพื่อความเป็นสวัสดิมงคลแก่แผ่นดินและอาณาประชาราษฎร์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคุณค่าของพิธีกรรมในพระราชพิธีสิบสองเดือนที่มีความเกี่ยว ข้องกับสถาบันทางสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยควรมีพิธีกรรมเป็นเครื่องกำกับและอนุรักษ์ไว้ในการก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังจะกล่าวสืบไป

๔.๑ ทรงคุณค่าที่มีต่อสังคมไทย

๔.๑.๑ พระราชพิธีเดือนอ้าย (เดือน ๑ ไทย)

(๑) พระราชพิธีไล่เรื้อ พระราชพิธีในเดือนอ้าย (เดือน ๑ ไทย) ตามที่มาในกฎมนเฑียรบาลว่าด้วยเรื่องพระราชพิธีไล่เรื้อ พระราชพิธีนี้เป็น พระราชพิธีพิธีไล่เรื้อ หรือพระราชพิธีพิธีที่ไม่ทำทุกปี แต่จะทำเฉพาะพระองค์ ซึ่งอ้างว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชพิธีไล่เรื้อ เป็นการเฉพาะพระองค์ ต้องเข้าใจว่าไม่เป็นพระราชพิธีที่ทำทุกปี ทำเฉพาะปีที่น้ำมากเกินการเพาะปลูกข้าว ทำเฉพาะปีที่ต้องการมหรสพ มีวัตถุประสงค์หลักคือ จะให้น้ำลดเร็วๆ เพื่อให้การเกี่ยวข้าวได้สะดวก และได้ผลดี แต่ไม่ได้จัดทำสม่ำเสมอทุกปี มักทำในปีที่น้ำลดเท่านั้น นับว่าเป็นพิธีที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศิริมงคล

แก่การทำนา และเพื่อให้ต้นข้าวเจริญงอกงาม และให้น้ำมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอแก่การปลูกข้าวตลอดฤดู

(๒) พระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง พระราชพิธีพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง เป็นพระราชพิธีเหมือนกับตรุษ อย่างหนึ่ง ไม่มีการสวดมนต์ เช่นพระราชพิธีอื่นๆ ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในละเลงขนมเบื้อง และนิมนต์พระสงฆ์ตั้งแต่เจ้าพระ และพระราชาคณะมาฉันในพระที่นั่ง อมรินทรวินิจฉัย เป็นงานพระราชกุศลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สาเหตุที่กำหนดพระราชทานเลี้ยงขนมเบื้องในระยนี้ เพราะกึ่งชุกชุม น้ำลดลงตลิ่งก็แห้ง กึ่งปลาลงหนองมากมาย ทั้งกึ่งก็มีมันมาก พระราชพิธีนี้กำหนดให้มีขึ้นปีละครั้ง แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ไม่ได้จัดให้มีพระราชพิธีพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง หลายปีแล้ว

(๓) การพระราชกุศลเทศนามหาชาติ พระราชพิธี พระราชกุศลเทศนามหาชาติเป็นเทศนาสำหรับแผ่นดิน รวม ๓๓ กัณฑ์ พระราชพิธีนี้อาจไม่มีการจัดพระราชกุศลเทศนามหาชาติ อาจงดเว้นเนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงเสด็จหัวเมืองจึงจัดบ้างไม่จัดบ้าง บางปีมีการเทศน์ ๒ จบบางปีมีจบเดียว แต่ส่วนใหญ่มีจบเดียว เป็นธรรมเนียมแต่โบราณ โดยเป็นการเทศมหาชาติ ๒ จบ ๒๖ กัณฑ์ อริยสัจ ๔ กัณฑ์ เดือน ๑๒๓ กัณฑ์ รวมเป็นเทศนาพิเศษสำหรับแผ่นดิน ๓๓ กัณฑ์

๔.๑.๒ พระราชพิธีเดือนยี่ (เดือน ๒ ตามจันทรคติของไทย)

(๑) พระราชพิธีบูชาภิเชก เป็นหนึ่งในพระราชพิธี มีส่นานทั้ง ๑๗ อย่าง พระราชพิธีบูชาภิเชก เป็นพระราชพิธีที่กล่าวถึงการสงรมธรรมาภิเชก จากคำให้การขุนหลวงหาวัดได้กล่าวไว้ว่าเป็นพระราชพิธีที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นประทับบนกองดอกไม้เจ็ดสีแล้วจำเริญพระนขา จากนั้นพราหมณ์ทั้ง ๘ คน กล่าวถวายพระพร แต่พระเจ้าแผ่นดิน

(๒) การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรียปวาย หรือที่ประชาชนทั่วไปเรียกว่า พิธีไล่ชิงช้า เป็นพิธีปีใหม่ของพราหมณ์ ตรงกันกับพิธีมะหะหฺร่าของพวกแขกเจ้าเซ็น นับเป็นพระราชพิธีทำบุญตรุษเปลี่ยนปีใหม่ จึงเป็นพิธีใหญ่ของพราหมณ์ เป็นพิธีเฉลิมฉลองการเสด็จลงมาของพระอิศวร ในวันเดือนอ้าย (เดือน ๑ ไทย) ขึ้น ๗ ค่ำ กำหนด ๑๐ วัน และเสด็จกลับในวันแรมหนึ่งค่ำเดือนอ้าย (เดือน ๑ ไทย) ส่วนพระราชพิธีที่พราหมณ์ทำกันนั้นเริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๖ ค่ำ ในช่วงพระราชพิธีตรียัมปวาย และตรียปวายนี้ พราหมณ์ได้ทำพิธีสมโภชน์เทวรูป และทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย คือ วันแรม ๕ ค่ำ เดือนยี่ (เดือน ๒ ไทย) เวลาบ่าย มีสวดมนต์ที่เทวสถาน ๑๑ รูป รุ่งขึ้นวันแรม ๖ ค่ำ เวลาเช้าเลี้ยงพระสวดมนต์ และมีประชาชน พานบุตรหลานมาโกนจุกที่เทวสถาน เป็นจำนวนมากทุกปี เป็นพระราชพิธีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มขึ้นมา ปัจจุบันพระราชพิธีนี้ได้ถูกยกเลิกไปตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่พราหมณ์ยังทำพิธีเป็นการภายใน ณ เทวสถานดังที่เคยทำ

(๓) การพระราชกุศลถวายผ้าจำพรรษาพระราชกุศลนี้เริ่มมีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยมีพระราชประสงค์จะบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าจำพรรษตามอารามต่างๆ ที่มีพระบรมอัฐิและพระอัฐิ มีพิธีสวดมนต์เลี้ยงพระ และถวายปัจจัยไทยทานแล้วทอดผ้าสดับปกรณ์ของหลวง

๔.๑.๓ พระราชพิธีเดือน ๓

(๑) พิธีธานยเทาะห์เผาข้าวครั้งกรุงเก่า พระราชพิธีนี้เป็นพระราชพิธี ที่เราไม่คุ้นชื่อ บางคนอาจไม่เคยได้ยิน เนื่องจากไม่มีการกระทำพระราชพิธีนี้เลยในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา พระราชพิธีนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ นางนพมาศ กฎมณเฑียรบาล รวมถึงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน ของรัชกาลที่ ๕ ด้วย จุดประสงค์ของพระราชพิธีก็คือ เพื่อบูชาพระโพสพเทพเจ้าแห่งธัญพืชและมีการเสี่ยงทายในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกร รูปแบบของการประกอบพิธีกรรมในพระราชพิธีธานยเทาะห์เป็นรูปแบบพิธีกรรมที่ เกิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเชื่อว่า พระโพสพเป็นเทพเจ้าที่คอยปกป้องรักษาข้าวให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนาจึงควรมีการบูชาเพื่อขอบคุณและส่งพระโพสพหลังจากที่ ท่านช่วยดูแลรักษาข้าวมาตลอดฤดูกาล การจัดการกับต่อหรือซัง หรือฟางข้าว เป็นเรื่องที่สำคัญและเชื่อว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งผลถึงความมั่นคง ของชีวิตในอนาคตด้วย ว่าข้าวที่เพาะปลูกในปีต่อไปจะเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์น้อยอย่างไร ขึ้นอยู่กับการจัดการของปีนี้ เหตุนี้เองจึงมีพิธีกรรมเรียกว่า “เผาข้าว” หมายถึงการจุดไฟเผาต่อ หรือซังในนา พระราชพิธีธานยเทาะห์ก็คือ พิธีกรรมเผาข้าว นั่นเอง จุดประสงค์ของพระราชพิธีก็คือ เพื่อบูชาพระโพสพเทพเจ้าแห่งธัญพืชและ มีการเสี่ยงทายในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกร รูปแบบของการประกอบพิธีกรรมในพระราชพิธีธานยเทาะห์เป็นรูปแบบพิธีกรรมที่ เกิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเชื่อว่า พระโพสพเป็นเทพเจ้าที่คอยปกป้องรักษาข้าวให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนาจึงควรมีการบูชาเพื่อขอบคุณและส่งพระโพสพหลังจากที่ ท่านช่วยดูแลรักษาข้าวมาตลอดฤดูกาล

(๒) พิธีศิวาราตรี เป็นพิธีของพราหมณ์ พิธีศิวะราตรี หรือศิวาราตรี ซึ่งเป็นประกอบพิธีภายในปราสาทองค์ประธาน เป็นที่ประดิษฐานองค์ศิวลึงค์ ตั้งอยู่เหนือแท่นโยนี เมื่อประกอบพิธีมีการเผาเครื่องหอม กายาน ให้หอมกรุ่น และมีหมอกควันของกายานจากมุมทั้งสี่ของห้องประกอบพิธีพร้อมทั้งตั้งเครื่องสังเวย ได้แก่ นม เนย น้ำผึ้ง น้ำจันทน์ ข้าวสาร ข้าวสุก วางเรียงราย และเมื่อพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์จากกฤตไท เมื่อน้ำไหลผ่านยอดศิวลึงค์ผ่านฐานแท่นโยนี แล้วไหลผ่านตามรางออกไปสู่ภายนอกองค์ปราสาท พิธีบวงสรวงองค์มหาเทพ และพระแม่อุมาเทวี สัมฤทธิ์ผล ในพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ จะเห็นว่าลักษณะการประกอบพิธีศิวะราตรี หรือศิวาราตรี มีขั้นตอนปฏิบัติเช่นเดียวกันกับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพิธีจะประกอบด้วยศิวลึงค์ ฐานรองหรือรางที่รองรับน้ำ เรียกว่า โยนี แล้วมีหม้อรองที่ปรากรองน้ำซึ่งไหลผ่านจากศิวลึงค์มา ต่างเพียงแต่ว่าในประเทศอินเดีย ประกอบพิธีนี้ตลอดคืน โดยแขวนหม้อแล้วเจาะรูให้น้ำหยดลงมาทีละน้อยคอยเติมน้ำและเปลี่ยนหม้อที่รองน้ำไปจนตลอดรุ่ง ที่เห็นว่ามีแตกต่างกันบ้างในพิธีของกษัตริย์ ศิวลึงค์ในพิธีศิวะราตรีหรือศิวาราตรี จะเป็น ศิวลึงค์ทองคำ และกฤตไททองคำ (หม้อน้ำทองคำ) ปัจจุบันยังปรากฏศิวลึงค์ และฐานแท่นโยนีและสลักด้วยหินทรายมีความงดงาม ประณีต ได้สัดส่วนประดิษฐานอยู่ภายในห้องโถงกลางของปราสาท องค์ประธานที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง

(๓) การพระราชกุศลมาฆบูชา พระราชพิธีการพระราชกุศลมาฆบูชา ซึ่งทรงเป็นประธานในการเวียนเทียน ซึ่งมีคุณค่าต่อประชาชนส่วนรวม

(๔) การพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน ซึ่งมีคุณค่าทางด้านจิตใจ

๔.๑.๔ พระราชพิธีเดือน ๔

(๑) พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เป็นพิธีที่ทรงคุณค่าเกี่ยวกับการอวยพรเพื่อเป็นสิริมงคล เพื่อให้ชนรุ่นหลังรู้คุณค่า พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในอดีต

(๒) พระราชกุศลกาลานุกาลพิธีตรุษ เป็นพิธีอุทิศส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวร

๔.๑.๕ พระราชพิธีเดือน ๕

(๑) การสังเวทเวทดา สมโภชเครื่อง เลี้ยงโต๊ะปีใหม่ เป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสังเวทเวทดา เพื่อปกป้องรักษา บ้านเมือง และประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข

(๒) พระราชพิธีศรีสังฆปานกาล คือถือน้ำพิพัฒน์สังฆา เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์หรือคำปฏิญาณตนต่อหน้าพระเจ้าแผ่นดินอันทรงคุณค่าให้เรามีความจงรักภักดี และซื่อสัตย์ ต่อตนเองและผู้อื่นมาจนถึงปัจจุบันนี้

(๓) พิธีสงกรานต์ แต่เดิมมีพิธีเสกน้ำสรงมูรธาภิเษก ก่อพระเจดีย์ทราย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงถวายไตรจีวร และภัตตาหารเพล แก่พระสงฆ์ซึ่งมักเป็นข้าวแช่ตามเทศกาล ปัจจุบันทรงคุณค่ามาก

๔.๑.๖ พระราชพิธีเดือน ๖

(๑) พระราชพิธีพืชมงคลและพิธีจรดพระนังคัล เป็นพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ คือมีคุณค่าสำหรับเกษตรกร เช่น ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ เพื่อเป็นขวัญ และกำลังใจให้กับประชาชน

(๒) พระราชพิธีวิสาขบูชา (การวิสาขบูชา) เป็นวันสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนาวันหนึ่ง เพราะเป็นวันที่ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และวันเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า มีคุณค่าสำหรับผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา มาจนถึงปัจจุบันนี้

๔.๑.๗ พระราชพิธีเดือน ๗

(๑) พระราชพิธีเคณฑ์คือทิ้งข่าง เป็นพิธีเสี่ยงทายตามตำรับไตรเพท เป็นพิธีให้อุ่นใจ และให้กำลังใจ

(๒) พระราชพิธีทูลน้ำล้างพระบาท เป็นพิธีที่ทรงคุณค่ามาก ในยุคปัจจุบันมีการล้างเท้าแก่ผู้มีพระคุณ พิธีนี้มีมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว

(๓) การพระราชกุศลสลากภัต พิธีนี้ให้พระสงฆ์จับสลากตามแต่ผู้ใดจะได้สลากภัตร ในปัจจุบัน จะทำกันช่วงในพรรษาของพระสงฆ์ประชาชนทำกันเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้

๔.๑.๘ พระราชพิธีเดือน ๘

(๑) พระราชพิธีเข้าพรรษา เป็นพิธีที่พระสงฆ์ ปวารณาเข้าพรรษาตลอด ๓ เดือน เป็นพิธีที่ทรงคุณค่า ที่ให้ประชาชนเข้าวัด ปฏิบัติธรรม สืบทอดประเพณีที่มีมาช้านานแล้ว

(๒) การพระราชกุศลเสด็จถวายพุ่ม มีการสวดมนต์มหาชาติคำหลวง และเปลี่ยนเครื่องทรง ๓ ถดูพระแก้วมรกต เพื่อเป็นสิริมงคล

๔.๑.๙ พระราชพิธีเดือน ๙

(๑) พิธีตุลาการ เป็นพระราชพิธีสะเดาะเคราะห์หรือบำเพ็ญทาน มีพิธีมากมาย และเป็นพิธีใหญ่ มีคุณค่าเพื่อให้ชนรุ่นหลังรู้ถึงพิธีกรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญอยู่ในอดีต

(๒) พระราชพิธีพืชมงคล เป็นพิธีสำคัญ และมีมาแต่โบราณ เป็นพิธีของพราหมณ์ ทำพร้อมกับพระสงฆ์ พุทธศาสนาชาวบ้านก็คือพิธีขอฝนนั่นเอง มีคุณค่าเพื่อให้ประชาชนมีกำลังใจยามหน้าแล้งนั่นเอง

(๓) พระราชกุศลในวันประสูติและสวรรคตสมเด็จพระบูรพกิติ เป็นราชพิธีพระบรมอัฐิ และพระอัฐินั้นๆ มีคุณค่าเพื่อระลึกถึงพระมหากษัตริย์ไทยที่ปกป้องบ้านเมืองจนเป็นไทยมาถึงทุกวันนี้

๔.๑.๑๐ พระราชพิธีเดือน ๑๐

(๑) พระราชพิธีสารท เพื่อเป็นการชำระบาปของพราหมณ์ให้บริสุทธิ์ไว้ทำการพระราชพิธีสารท ซึ่งจะมีต่อไปหลายเดือนภายหลังพิธี คือการกว่นข้าวทิพย์ มีคุณค่าทางด้านจิตใจ

(๒) การพระราชกุศลตักบาตรน้ำผึ้ง ซึ่งมีคุณค่า ถือน้ำผึ้งเป็นทั้งยา และอาหารด้วย

(๓) พระราชพิธีการเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งมีคุณค่าเพื่อที่เราจะถวายความจงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์

๔.๑.๑๑ พระราชพิธีเดือน ๑๑

เป็นราชพิธีแข่งเรือ วันออกพรรษา และวันลอยกระทง ซึ่งมีคุณค่าทางด้านจิตใจและรักษาวัฒนธรรมประเพณีสืบต่อไป

๔.๑.๑๒ พระราชพิธีเดือน ๑๒

(๑) พระราชพิธีจองเปรียงเป็นพิธีพราหมณ์แทรกพิธีทางพุทธศาสนาพระราชพิธีนี้จึงเป็นการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และพระพุทธรูป มีคุณค่าทางด้านประเพณีที่สืบต่อกันมาช้านาน

(๒) พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีมงคลสำคัญพระราชพิธีหนึ่ง ซึ่งจัดขึ้นเนื่องในวันคล้ายวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ และสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ทรงมีคุณค่าเพื่อระลึกพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความเป็นทศพิธราชธรรม

๔.๒ คุณค่าเชิงศาสนา

สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยนั้น อยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ เป็นหลักสำคัญของชาติและทรงไว้ซึ่งพระราชภาระทำนุบำรุงบ้านเมืองกิจหนึ่งซึ่งมีความสำคัญที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติในแต่ละเดือน คือพระราชพิธีทั้งปวง หรือที่เรียกกันว่า พระราชพิธีสิบสองเดือน

พระราชพิธีที่ปฏิบัติประจำในแต่ละเดือนเป็นมูลเหตุให้สังคมไทยที่ยึดมั่นในพระมหากษัตริย์ และเป็นสังคมที่มีพุทธศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต รับพิธีกรรมเหล่านี้ไว้เป็นประเพณี และวิถีทางการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา บางพระราชพิธีเป็นประเพณีมาแต่ดึกดำบรรพ์ บางพิธีอิงกับศาสนาพราหมณ์ พิธีกรรมและพระราชพิธีสิบสองเดือนนี้แตกย่อยไปอีกมากมาย ปะปนกับชีวิตของชาวบ้านจนบางครั้ง บางประเพณีจัดและปฏิบัติกันจนเป็นปกติวิสัย ทั้งนี้ความมุ่งหมายและความสำคัญของการปฏิบัติพระราชพิธีสิบสองเดือนในสมัยโบราณนั้น ก็เพื่อแผ่พระเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ประจักษ์ และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่พระนคร และอาณาประชาราษฎร์ รวมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจให้กับสังคมในยุคนั้นด้วย

แต่เดิมแต่เดิมนั้น การพระราชพิธีสิบสองเดือน มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระราชกำหนด
กฎหมายเทียรบาล ซึ่งตราไว้ตั้งแต่แรกสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี นอกจากนี้ยังได้มีบันทึกในโคลง
ทวาทศมาส ซึ่งกรมพระยาบวรปักษ์ฯ ทรงนิพนธ์ไว้ ต่อมาสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ความเรียงอธิบายเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน และนิยมใช้เป็นเนื้อ
เรื่องวาดเขียนลงบน ฝาผนังตามวัดต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์

๔.๒.๑ พระพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธ หรือสมาสเป็น พุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีพระ
ธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพุทธบริษัท เป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนา
และศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระศาสดา และเพื่อสืบทอดพระธรรมแห่งพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยมานาน วิถีชีวิตของชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับ
พระพุทธศาสนาได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจน
กลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม และเอกลักษณ์มรดกของชาติไทยตราบนานเท่าทุกวันนี้

สังคมไทยมีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติ
สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลักธรรมคำสอนและความเชื่อตลอดจนแนวปฏิบัติตนตาม
หลักศาสนาได้ซึมซาบอยู่กับวิถีชีวิตของคนไทยทุกคน จึงกล่าวได้ว่าสังคมไทยทุกระดับได้รับเอาความ
เชื่อทางศาสนามาเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตจนก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อความ
เข้าใจจะได้นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม

ประเพณี คือ แบบแผนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ประเพณีสำคัญ ๆ ของ
ไทยที่สืบทอดมาจากพระพุทธศาสนา เช่น วันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา
วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีอื่นๆ เช่น การบวชนาค การทำบุญเนื่อง
ในวันต่างๆ เช่น ครบรอบวันเกิด ครบรอบวันแต่งงาน การทำบุญอุทิศแก่ผู้ตายและประเพณีทำบุญ
ต่างๆ เช่น การตักบาตร การถวายสังฆทาน การถวายสลากภัต การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การ
ถวายผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น

ประเทศไทย ได้รับเอาวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนามาประเพณีปฏิบัติเป็นวิถี
ชีวิต จนกลายมาเป็นรูปแบบเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทย พระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์
และมรดกของชนชาติไทย ซึ่งจะเห็นได้จากการที่มีวัดกระจายอยู่ทั่วไปในทุกหมู่บ้าน ทุกชุมชนของ
สังคมไทย วัดจัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทย ทั้งมีบทบาทต่อสังคมในฐานะเป็นสถานที่ประกอบ
พิธีกรรมทำบุญตามประเพณี จัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นที่พบปะสร้างสรรค์เนื่องในโอกาสต่างๆ
ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ เห็นได้ชัด

๔.๒.๒ ศาสนาพราหมณ์

พิธีกรรมที่ปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งได้ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้นับว่าเป็นพระ
ราชพิธีพราหมณ์ เป็นส่วนใหญ่ ผสมผสานกับพุทธศาสนา

ศาสนาพราหมณ์แหล่งกำเนิดในประเทศอินเดีย เป็นศาสดาตั้งเดิมของชนเผ่าอารยัน มี
ความเชื่อเรื่องพระเจ้าหลายองค์ โดยเฉพาะตรีมูรติ (พระพรหม พระวิष्ณุ พระศิวะ) ต่อมา
วิวัฒนาการเป็นศาสนาฮินดู

ความเชื่อเกี่ยวกับตรีมูรติ คือ พระพรหม คือ ผู้สร้างพระวิष्ณู(พระนารายณ์) คือ ผู้คุ้มครอง และ พระอิศวร(พระศิวะ) คือ ผู้ทำลาย คัมภีร์: คัมภีร์พระเวท มีอยู่ ๓ คัมภีร์ ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ต่อมาเพิ่มอาถรรพเวทเข้าไป

พิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์

๑) พิธีศราทธ คือ พิธีทำบุญให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

๒) พิธีประจำบ้าน ได้แก่

- พิธีอุปนัย คือ พิธีเริ่มการศึกษา ถ้าเป็นหญิงยกเว้น
- พิธีวิวาหะ คือ พิธีแต่งงาน

๓) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่ละวรรณะมีการดำเนินชีวิตที่ต่างกันจึงต้องปฏิบัติตามวรรณะของตน เช่น การแต่งงาน การแต่งกาย เป็นต้น

๔) พิธีบูชาเทพเจ้า แต่ละวรรณะจะมีการปฏิบัติต่างกันในเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานศิวะราตรี (พิธีลอยบาป) งานบูชาเจ้าแม่ลักษมี (เทวีแห่งสมบัติและความงาม) เป็นต้น

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะการทำนา จะมีมากในสังคม การประกอบพระราชพิธีธานยเทาะห์ มีคุณค่าในการให้ความสำคัญกับอาชีพของชาติดินไทยใกล้ชิดกับข้าวมาก ก็มีความเชื่อต่อสิ่งนี้มาก การประกอบพระราชพิธีนี้ จึงทำให้ราษฎรมีความรัก ความเอาใจใส่ต่อข้าวและยังมีการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ราษฎรอย่างยิ่ง

พิธีศิวะราตรี เป็นพิธีลอยบาปของพราหมณ์ ถือได้ว่าเป็นวันสำคัญ เป็นวันศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนา เมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงเข้าประชาชนโดยทั่วไป ตลอดทั้งนักพรต นักบวชในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทั่วทุกสารทิศก็จะหลั่งไหลไปทำพิธีลอยบาปกันที่แม่น้ำคงคา ตรงจุฬาทรีคุณ เมืองอันลาฮาบาดทุก ๆ ปี สะท้อนให้เห็นสังคมของพราหมณ์ที่ให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับพิธีนี้เป็นอย่างมาก จึงนับได้ว่าพิธีลอยบาปนี้เป็นพิธีที่สำคัญและยิ่งใหญ่อีกพิธีหนึ่งที่ประชาชนให้ความสนใจและไปร่วมประกอบพิธีนี้ เพราะในแต่ละปีนั้นจะมีประชาชนไปร่วมงานเป็นจำนวนมาก

สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพราหมณ์ เช่น การสร้างวัดหรือเทวสถาน มักจะสร้างอยู่ริมๆ น้ำ กว้างบ้างแคบบ้าง สูงบ้างต่ำบ้าง การหุงหาอาหาร จะหุงข้าวด้วยหม้อทองเหลือง คนหนึ่งก็หุงหม้อหนึ่งกินคนเดียวไม่ปะปนกับผู้อื่น ยังสะท้อนให้เห็นอีกประการว่าคนอินเดียในสมัยนั้นเริ่มติดต่อกับชาติตะวันตกแล้ว มีการรับเอาอาหารของชาวตะวันตกเข้ามา เช่น น้ำตาล น้ำผึ้ง นม เนย เหล่านี้ยังแสดงให้เห็นอีกว่า อาหารที่คนอินเดียนิยมมักจะมีรสหวานนำ เรื่องการอาบน้ำ ไม่ว่าจะเป็นใครก็ต้องลงอาบน้ำเหมือนกัน แม้แต่ตัวมหารายาเบนนารีสหรือนางสนมกำนัล แต่ที่อาบจะเป็นที่วัง เป็นต้น

ฉะนั้น พระราชพิธีสิบสองเดือนจึงเปรียบเสมือนหลักฐานที่สะท้อนความคิดความอ่านซึ่งต่อมาได้กลายเป็นต้นสายธารของการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ เพราะการให้เหตุผลของผู้วิจัยนั้นเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนทางความคิด และจิตสำนึกที่เป็นแบบสมัยใหม่ของในหลวงรัชกาลที่ ๕ ที่สุดท้ายได้นำพาการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่มาสู่สังคมไทยในเวลาต่อมาอย่างกว้างขวาง

สรุปก็คือ พระราชพิธีสิบสองเดือนของรัชกาลที่ ๕ นั้นนอกจากจะเป็นงานเขียนที่ทรงคุณค่า ที่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับระเบียบพิธี และขั้นตอนของพระราชพิธีที่ประกอบในแต่ละเดือนของปีอย่างละเอียดแล้ว ยังเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกของความเป็นสมัยใหม่

ของชนชั้นนำไทยในขณะนั้น คือ รัชกาลที่ ๕ ไม่ว่าจะทรงรู้พระองค์หรือไม่ก็ตาม แต่การวิเคราะห์ของ รัชกาลที่ ๕ นั้นก็ได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า อิทธิพลของความเป็นสมัยใหม่นั้นได้แทรกซึม อยู่ในวิถีคิดของชนชั้นนำไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งต่อมาจะได้กลายเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อน และนำพาไปเทศเข้าสู่กระบวนการก่อร่างสร้างรัฐสมัยใหม่ ของไทยอย่างที่ทราบโดยทั่วกันมาโดยตลอดนั่นเอง